

Vajda Barnabás: Öllös László munkájáról

Öllös László könyvének négy fejezete – *Az okok; Az egyszerűsítés dilemmái; Nemzet és morál; Emberi jogok, nemzeti jogok* – sok szempontú áttekintést ad a nacionalizmusról mint társadalomelméleti problémáról, felidézve az összes jelentős elvi megközelítést a felvilágosodás morálfilozófusaitól (Kant, Herder, Hume) napjaink közismert nemzetközi szaktekintélyeiig (Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Will Kymlicka, Miroslav Kusý, Jürgen Habermas). A pozitív–negatív szembenállástól eltávolodva a nacionalizmust árnyaltan szemléli, és előszeretettel vizsgálja a „*modernizáció vagy [törzsi-ősi] retrográd vonás*” dichotómia alapján, akár bonyolult emberjogi kérdésnek, akár a modernizáció egyik leghatékonyabb (mert mindenki számára könnyen kódolható, erősen mozgósító erejű) eszközének tekintve a nacionalizmust. Alighanem az összes idevágó elmélet John Stuart Mill köpönyegéből bújt elő; Mill szerint ugyanis a „szabad intézményeket csaknem lehetetlen kialakítani olyan országban, ahol több nemzetiség él” (32. p.), de amely elképzelésnek komoly hátránya a mai felfogás szerint, hogy benne „az egyén sajátosságainak szempontja nem jelenik meg” (34. p.). Egy másik fundamentális vélekedés szerint a nemzetekre azért van szükség, mert az egyetemeshez csak a nemzetten keresztül vezethet az egyén útja (109. p.), amit egyébként már Mill is érzékelt, amikor a beolvadásra ítélt kis nemzeteket azzal vigasztalta, hogy „elnyelésükkel a műveltebb, felvilágosultabb emberek áramába kerülnek” (33. p.). A szerző ugyanakkor rámutat két, jelenleg is aktív nacionalizmusformára. Egyfelől a nemzet instrumentalista felfogására (értsd: a mai politikai nemzetek egy-egy szűk csoport kreációi), másrészt arra, hogy egyes teoretikusok (pl. Friedrich A. Hayek) a nacionalizmust egyre jelentéktelenebb tényezőnek fogják fel, mondván, hogy az érdek- vagy piaci normák már ma is fontosabbak, s a jövőben még fontosabbak lesznek az államok nemzeti jellegénél. Végigolvasva a könyvben összefoglalt nacionalizmusteóriákat, amelyeket Öllös a nemzeti-kisebbségi-emberi-polgári jogok kontextusául foglal össze, úgy tűnik, a nacionalizmusról kialakított tudományos álláspontok nemcsak részletekben térnek el egymás-

tól, hanem olyan alapvető momentumai sem tisztázottak, hogy egyáltalán történelmi maradványról van-e szó (67. p.) vagy éppenséggel modernizációs erőforrásról. Nem az a baj, hogy a válasz nem egyértelmű, hanem hogy a nacionalizmus s ebből következően a nemzeti jogok problémakörének pontatlan definícióiból nem lehetséges gyakorlati lépéseket megfogalmazni.

Öllös László munkája kerüli a személyes állásfoglalásokat. Említ ugyan konkrét példákat, de ezek túlnyomórészt távoli vidékek távoli népei (bretonok, skót hegyi lakók stb.), esetleg romák, ugyanakkor nem említi, csak sejteti itt-ott (pl. a 186. oldalon), hogy a Szlovákiában élő magyarokról írna. Az efféle távolságtartó megközelítésre nyilván a tudományos elfogulatlanság végett van szükség. Szlovákiai olvasói azonban gyakorlati megfontolásokat, analóg vagy cáfoló példákat keresnek a könyvben, és elvi megállapításait megpróbálják arra a kérdésre applikálni, hogy magyarként Szlovákiában milyen elvi, morális és alkotmányos alapon van joguk ellenállni a nemzeti mivoltunkat korlátozó hatásoknak. E tekintetben Öllös könyvét érdekes ketősség jellemzi. Egyfelől óvakodik attól, hogy a problémát olyan példákkal illusztrálja, amelyek alapján elfogultsággal lenne vádolható, másfelől óvatossága érthető, hiszen a nemzeti identitás Szlovákiában annyira érzékeny dolog, hogy már a vizsgálat (tehát a megértés) érdekében feltett elvi kérdések is ellenkezést szülnek. Az ellentétet úgy próbálja feloldani, hogy provokatív kérdéseket tesz fel, például hogy biztosítja-e a többségi nemzethez (értsd: szlováksághoz) való tartozás ténye automatikusan minden oda tartozó egyén nemzeti jogainak teljességét, továbbá hogy egyes teoretikusok szerint az identitás kialakítása szempontjából a kulturális kötődés nem is alapvető (170. p.), illetve azt az első hallásra bosszantó kérdést, hogy képes-e egyáltalán az egyén önállóan dönteni saját nemzeti hovatartozásáról.¹ Úgy hiszem, mind a gyakorlatias olvasói hozzáállás, mind a direkt problémafelvetés jogos stratégia. Önreflektáló kérdések nélkül ugyanis nem vagyunk képesek megérteni saját magunkat, ami nélkül viszont nem lehetünk képesek megérteni magunkat másokkal.

Mivel a nacionalizmus nemcsak politikafilozófiai, hanem történelmi fogalom is, megkísérlem a könyv egyes elméleti megállapításait visszavetíteni a magyar–(cseh)szlovák viszony 1918-tól tartó időszakára. A retrospektív szempontot azért gondolom indokoltnak, mert Öllös újszerű módszertani megközelítése számos izgalmas és kevésbé nyilvánvaló érvet vet fel a magyar–(cseh)szlovák történelmi diskurzus részeként.

Az első Csehszlovák Köztársaság

Az első Csehszlovák Köztársaság mintapélda arra, hogyan születik egy ország a nemzeti gondolat alapján. Ennek folyamatát egyrészt a szlovák ország rész gyors elszlovákosításával és a „nemzeti” intézmények, az infrastruktúra és az államnyelvű iskolák gyors megalakulásával lehet legjobban szemléltetni, másrészt azzal, hogy a jogok és az esélyegyenlőség írott szintjén Csehszlovákia akarta és részben tudta is garantálni a magyarok jogegyenlőségét. Ezt támasztja alá nemcsak az 1919. szeptember 10-én megkötött Saint-Germain-en-Laye-i nemzetközi szerződés, amely kötelezte Csehszlovákiát a kisebbségi jogok betartására (pl. 2. §-a értelmében a nemzetiségek használhatták anyanyelvüket az állami hivatalok előtt [vö. Gyönyör 1993,

62–63]), hanem főleg az 1920. évi 122. sz. nyelvtörvényről szóló alkotmánylevél, amely a 20%-os küszöb mellett „a köztisztviselőket kötelezte a kisebbségek nyelveinek használatára” (Mészáros 2004, 126), és amely rendelkezés „filozófiájában alapvetően különbözik a későbbiekből ismert nyelvhasználati törvényektől” (uo.). Tekintve, hogy az első Csehszlovák Köztársaság több ponton, pl. az alkotmánybíró-sági jogfelülvizsgálat vagy az ún. első generációs emberi jogok tekintetében korszerű államnak számított, a fenti nyelvhasználati rendelkezés akár jó alap lehetett volna a nemzetiségi viszonyok kedvező alakulására. A Masaryk-féle rendszer azonban már kezdettől magán viselte a modern nacionalizmusok egyik fontos jegyét, ti. hogy a csehszlovák állam nem állampolgárait, hanem domináns nemzeteit képviselte (s őket sem túl következetesen). És bár az ország alkotmánya szó szerint nem nevezte magát kirekesztő módon a cseh és a szlovák nemzet államának, ezt csak azért nem tette, mert tisztában volt vele, hogy az országban a 6,3 millió cseh lakos mellett 3,5 millió német, 2 millió szlovák és 1 millió magyar élt. A kormány az ország nyilvánvaló sajátos nemzeti összetétele, szabad parlamentáris köztársasági államformája és saját írott törvényei dacára nemhogy nem akadályozta az elnemzetietlenítést, hanem sok tekintetben (pl. iskolaügy, földreform címén indított kolonizáció, a hivatalnokoktól megkövetelt hűségeskü, a csehszlovák állampolgárság megtagadása 16 000 magyartól stb.) határozott nacionalista politikát folytatott.

A szlovák állam

Az 1939. március 14-én létrejött szlovák állam *Alkotmányának* bevezetője tökéletesen kimeríti a primordializmus mint nacionalista állameszme definícióját: „A szlovák nemzet a mindenható Isten oltalma alatt *ősidők óta fennmaradt a számára rendelt élettérben*, ahol az Ő segítségével, akitől minden hatalom és jog ered, megalakította a maga szabad szlovák államát.”² Figyelemre méltó, hogy az első csehszlovák alkotmányhoz hasonlóan ez sem más nemzetekkel szemben fogalmazta meg önmagát, ellenkezőleg: az írott szó szintjén alkotmányos kezességet vállalt a nemzeti kisebbségek szabad érvényesüléséért. Ennek értelmében kimondta, hogy az állampolgárok szabadon tartozhatnak valamely nemzetiséghez (Občania môžu sa volne hlásiť k svojej národnosti³), és hogy anyanyelvüket szabadon használhatják a közéletben éppúgy, mint az iskolákban („Majú právo užívať vo verejnom živote a v školách svojho jazyka”⁴). Nemcsak átvette a csehszlovák állam alkotmányából az elnemzetietlenítést explicitül tiltó kitétel, hanem annak liberálisabb formáját fogalmazta meg. Amíg ugyanis az 1918-as alkotmány az *erőszakos* elnemzetietlenítést tiltja és bünteti (vö. „134. § Az erőszakos elnemzetietlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen. Ezen elvnek be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilvánítja” [Gyönyör 1993, 206]), addig a szlovák állam alaptörvényében ez áll: „Minden elnemzetietlenítést célzó tevékenység büntetendő.”⁵ A 2 millió 655 ezer lakossal rendelkező Tiso-féle Szlovákia természetesen nem volt a kisebbségek (köztük 70 000 magyar, sok ezer német és 80 000 zsidó) paradicsoma. Egyrészt mint minden társadalmi-politikai kérdést, ezt is korporatív alapon kezelte, és feltételezte a szigorú központi irányítást a nemzetiségek politikai alakulatain belül is: „A nemzetiségi csoport az államhatalomban saját regisztrált politikai pártja révén vesz részt, amennyiben ez a párt az egész nemzetiségi csoport politikai akarata képvisel-

lőjének tekinthető”,⁶ másrészt a nemzeti kisebbségek kérdését nem abszolút érték-ként kezelte, hanem viszonylagos, ún. reciprok viszonyba állította. Erről a kölcsönösségi elvről (zsarolásról?) az alkotmány két helyen is rendelkezik. A 93. § 1. pontja szerint a nemzetiségeknek joguk van kulturálisan és politikailag megszervezni magukat, és kapcsolatokat tarthatnak „anyaországukkal”,⁷ míg a Tizenkettedik fejezet 95. §-ának szavai szerint: „A nemzetiségi csoportok alkotmányban rögzített joga olyan mértékben érvényes, amennyire ugyanolyan valóságos jogokat élvez a szlovák kisebbség is a nemzetiségi csoport anyaországában.”⁸ A teljesen formális, a gyakorlati megvalósítást nem is feltételező jog haszontalansága leginkább abban érhető tetten, hogy mindezek a jogok, védelmek és garanciák nemcsak a magyarokra, hanem egészen a faji alapú törvények 1940-es életbe lépéséig elvben a zsidóságra is vonatkoztak.

A második világháború után

A második világháború után a magyar nemzethez való viszonyulásban alapvető fordulat következett be. Csehszlovákiában lényegében 1945 után is folytatódott a fajüldözés, amennyiben a müncheni szerződés előtti állapotokhoz visszatérő ország alapdokumentuma, a Kassai Kormányprogram abból indult ki, hogy az ország felbomlásáért a német és a magyar nemzetiségű lakosokat, azaz a nem szláv népcsoportokat terheli a felelősség. Ennek gyakorlati következményeként a felvidéki magyarok 1945–1948 közötti hányattatásai – a kitelepítések, a nemzetiség megtagadására való kényszerítés (reszlovakizáció), a Csehországba hurcolás, a lakosságcsere – a „tisztá” nemzetállam megteremtésének eszméjét vizionáló, azt szélsőséges eszközökkel elérni kívánó nacionalista intézkedések elemei voltak.⁹ Öllös László munkájából jól érthető, bizonyos helyzetekben a nemzeti többség teljesen jogosnak érzi az agresszív nemzeti indulatokat, fel sem merül benne, hogy pl. a kitelepítés sérti a lakóhely önkéntes elhagyásának általános emberi jogi elvét, sőt egyfajta ál-önmegnyugtatásul veti fel (mintegy Mill után szabadon), hogy a beolvadással a kisebbség helyzete csak javulhat. Fölvethető ugyanakkor a kérdés, hogy az 1945 utáni Csehszlovákia cselekedhetett volna-e másként, mint hogy évekre intézményesítette a brutális nemzeti elnyomást. Ha a második világháborút követő közép-európai események szűkebb kontextusát vizsgáljuk (az emberi élet devalvációja, a szovjet katonai jelenlét, a határmódosítások, a szomszédos országok hasonló intézkedései stb.), a válasz az, hogy Csehszlovákia kézenfekvően cselekedett. E történelmietlen kérdésnek azért lehet mégis értelme, mert az ezzel kapcsolatos diskurzusban csak elvéve bukkannak föl nemzetközi szempontok. Pedig ha azt nézzük, hogy ugyanez az időszak a világ más tájain éppenséggel a gyarmati hatalom alóli nagy felszabadulások kezdete volt, ahol a gyarmati hatalmak (különösen Nagy-Britannia, de pl. Hollandia is) a csehszlovákiaitól egészen eltérő stratégiákat alkalmaztak, vagy hogy az évszázados német–francia viszályt, amely több háború gyújtópontja volt, néhány nagyvonalú, bosszúról lemondani képes politikai megbékélési szándéka pár év alatt konszolidálni tudta, akkor megkockáztatható, hogy egy másfajta politikai elit (még a szovjet jelenlét dacára is) másként is viselkedhetett volna. És végül még egy ide kívánczó gondolat, ami engem évek óta gyötör: olvasott valaki va-

laha valahol elemzést arról, hogyan, miként illeszkedett be a létező szocializmus alatt vezető pozícióba nem kevés számú magyar funkcionárius?

1968-tól máig

Az elmúlt harminc-negyven évben az általános emberi jogok hullámmzó, lassú tempójú, de határozott kiterjedésének lehetünk tanúi. Ezzel párhuzamosam (és tőle nem függetlenül!) zajlik a nemzeti jogok tágulása, ami jól megfigyelhető, ha a mai folyamatokat az 1960-as évek Csehszlovákiájából kiindulva vizsgáljuk. Az ország 1945 utáni restaurációja – mint láttuk – soha nem látott mértékben degradálta a kisebbségeket, és viszont: példátlan nemzeti pozíciót határozott meg cseheknek és szlovákoknak. Az 1968. évi 143. alkotmánytörvény szerint a Csehszlovák Szocialista Köztársaság két egyenjogú testvéri nemzet, a cseh és a szlovák nemzet szövetségi állama. Így tehát szocialista ország létére nem érvényesült az internacionalista testvériség gondolata, hiszen jogi értelemben megerősítést nyert az ún. államalkotó nemzetek alkotmányos felsőbbrendűsége. A kommunista rezsim bukása után bámulatosan gyorsan, már 1990 őszén megszületett az első nyelvtörvény (428/1991), amely szerint a Szlovák Köztársaság hivatalos nyelve a szlovák. Az ország 1993-as, módosításokkal jelenleg is érvényben lévő *Alkotmánya* történeti értelemben érdekes többarcúságot mutat. Egyrészt *Preambulum*ában a szlovák állam frazeológiájához hasonló primordiális alapokra épül – „Mi, a szlovák nemzet, emlékezve elődeink politikai és kulturális hagyatékára és a nemzeti létért és *önálló államiságért folytatott harcok évszázados tapasztalataira*”¹⁰ (ford. és kiemelés – V. B.) –, másrészt igen részletesen taglalja az alapvető emberi és politikai jogokat és szabadságjogokat.¹¹ Harmadrészt viszont a nemzeti kisebbségek jogairól szóló külön részében konfliktusforrást jelent, mivel nem kínálja fel a pozitív megkülönböztetés lehetőségét, hanem ellenkezőleg, megszóvegzett formában fenyeget arra nézve, hogy „A nemzeti kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó állampolgárok számára a jelen alkotmányban szavatolt jogok gyakorlása *nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetéséhez, valamint többi lakosának diszkriminálásához*”¹² (ford. és kiemelés – V. B.). Az *Alkotmányban* elkezdődött folyamatot a 270/1995-ös ún. államnyelvtörvény tetőzte be, amely történelmi értelemben ugyancsak retrográd vonásnak minősíthető. Ugyanis az 1918-ban megalakult csehszlovák parlamentnek a Saint-Germain-en-Laye-i nemzetközi szerződés *egy hivatalos nyelv* (d'une langue officielle) használatára adott lehetőséget az *államnyelv* helyett (vö. Gyönyör 1993, 62-63). Ehhez képest – mind verbálisan, mind tartalmában – visszalépést jelent az 1995-ös államnyelvtörvény, amelynek nacionalista szándékaira még ráerősített, hiszen ennek értelmében a szlovák nyelv mint *államnyelv* előnyt élvez bármely más nyelvvel szemben (nyelvi superioritás). Ilyen előzmények után jutunk a mába, amikor is a szlovákiai magyarok számára alkalmazható emberi és kisebbségi jogok terén két fontos rendelkezés létezik: az egyik az 1999-es kisebbségek nyelvhasználatát szabályozó törvény, valamint a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa által 2001 júniusában elfogadott s az Európa Tanács által már 1992-ben jóváhagyott *Kisebbségi vagy Regionális Nyelvek Európai Chartája*. Ez utóbbi nemzetközi jogszabály fontossága külön hangsúlyozandó, tekintve, hogy benne Szlovákia kötelezi magát, hogy *támogatja, bátorítja, gon-*

doszkodik róla, és elérhetővé teszi a nemzeti csoportok szabad nyelvhasználatát. Ha jól olvasom, könyvének A jogok és az esélyegyenlőség című fejezetében Öllös László éppen erről beszél mint lehetséges megoldási stratégiáról.

Öllös László könyve megerősít bennünket abban, hogy az emberi és nemzeti jogok vizsgálata ma már csak európai dimenzióban képzelhető el. Mindazonáltal nyugtalanítónak érzem, ezért felteszem a kérdést: tényleg európai ügy-e a nemzetiségi kérdés? Mert igaz ugyan, hogy „az emberi jogok és szabadságjogok védelmének az európai térségben alapvetően gazdagabb tradíciói és normatív feltételei vannak” (Mészáros 2004, 139), de az Európai Unió a politikai korrektség ideológiájára is épül. Ami nemcsak azt jelenti, hogy vigyáznunk kell, kiről mit mondunk, de azt is, hogy globális formában Brüsszel nem a cselekvést, hanem az elhallgatást véli megoldásnak. Társadalom-földrajzi tekintetben a nemzetiségek ügye kétségtelenül kontinentális ügy. Belgiumban 70 ezer német él, Bulgáriában 800 ezer török és egymillió roma; Franciaországban elzásziak, baszkok, bretonok, korzikaiak, vallonok élnek egymás mellett; Észtország 1,6 millió lakosának egyharmada orosz, Rigában pedig az arányuk 75%, Németországban és Hollandiában 160-160 ezer fríz él, Nagy-Britanniában pedig írek, skótok, walesiek élnek egymás mellett. A sor folytatható, noha sok helyen nem konfliktusmentesek e kapcsolatok. Öllös László könyvéből egyrészt azt a biztatást kapjuk, hogy az általános és nemzeti jogok között sokkal szorosabb a kapcsolat, mint hinnénk. Azaz csakis a szabad civil társadalom lehet a nemzeti és nemzetiségi jólét alapja, ill. megfordítva: „a nemzeti sokféleség felszámolása magát a szabadságot veszélyeztetné. A nemzeti pluralizmus tehát egyik előfeltétele a szabadságnak” (56. p.). Egy másik válasza szerint (amit jellemzően és dicséretes módon kérdés formájában ad meg): Mi van akkor, ha pl. a mintaország szerepében emlegetett Svájc nem is szervezeti-jogi alapon működik jól, hanem a tolerancia, kooperáció és tisztelet erős morális pillérein, amit összefog a polgárok aktív részvétele (pl. Svájc a világ legtöbb helyi népszavazást rendező országa)? Vagyis csupa erkölcsi kategória alapján, ami jogilag le sem írható. Kilépve a könyv aurájából, elmondható, hogy szlovák szociológusok és történészek szerint Szlovákia mai, kisebbségekkel kapcsolatos álláspontjára két fő tendencia hat. Egyrészt az általános demoralizáció, amennyiben a lakosság többsége egész életét totalitárius rendszerben töltötte, így képtelen azonosulni a demokratikus viselkedésmóddal,¹³ másrészt a jelenlegi szlovák társadalmat önmagán belül is erőteljes történelmi reidentifikáció, intenzív önképkérés jellemzi mintegy másfél évtizede.¹⁴ Magyar részről számomra a könyv azt a fő tanulságot sugallja, hogy a nemzeti alapú politizálásnak a kisebbségek számára is léteznek morális korlátai. És nemcsak a kritikátlan befogadás, hogy ti. „A nemzeti politikát tehát azért kell követnünk, mert a miénk. Vagyis nemzeti elveket, szabályokat nem azért kell követnünk, mert azok igazságos, illetve éretnes élethez vezetnek, s nem is azért, mert önmagukban véve jók, hanem csakis azért, mert azok az én csoportom, nemzetek értékei” (70. p.), hanem a szélesebb társadalmi felelősség tekintetében is. Nemcsak az egyénnek kell elköteleznie magát egy közösség mellett, hanem a közösségnek is befogadóként kell viselkednie. Ezzel pedig felvetődik, mit tehetnénk magyarságképünk, nemzeti jellemvonásaink többségi nemzet felé való pozitív kommunikálása érdekében (feltételezve pozitív hozzáállásukat), illetve másrésztől saját közösségünk felé: vajon a szlovákiai magyar közösség (amennyiben valóban organikus közösség) képes-e olyan

stratégiák megfogalmazására, amelyek éreztetik a közösség tagjaival, hogy a közösség igényt tart erejükre, munkájukra, tehetségükre? Vajon az a sok magyar fiatal, akik a felmérésekben nem nyilvánítanak Szlovákia iránt erős vonzódást, nem arról nyilatkozik-e, hogy nincs sem pozitív hazaképük, sem pozitív közösségképük?

Jegyzetek

1. A saját nemzeti hovatartozás megállapításával kapcsolatban néhány éve a *Mozaik 2001* társadalomkutatási projekt adott adatokkal alátámasztott válaszokat. Pl. a megkérdezett 15–29 éves szlovákiai magyar fiatalok túlnyomó többsége szerint „a magyarság alapvető kritériuma a saját döntés, az önbesorolás” (vö. *Mozaik...* 2002, 83).
2. „Slovenský národ pod ochranou Boha všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný Slovenský štát” (*Ústava 1939*).
3. *Ústava 1939*. Hlava dvanásta. Národnostné skupiny. § 91, bod 1.
4. *Ústava 1939*. Hlava dvanásta. Národnostné skupiny. § 94.
5. „Každá činnosť smerujúca k odnárodneniu je trestná” (*Ústava 1939*. Hlava dvanásta. Národnostné skupiny. § 92, bod 1.). Az elnemetietlenítés tiltása egyébként Szlovákia jelenlegi alkotmányában is megtalálható; ez ugyanakkor büntetésről nem beszél (vö. 12. cikk 2. §).
6. „Národnostná skupina sa zúčastní štátnej moci prostredníctvom svojej registrovanej politickej strany, ak ona môže byť pokladaná za predstaviteľku politickej vôle celej národnostnej skupiny” (*Ústava 1939*. Hlava šiesta. Politické strany. § 59, bod 1.).
7. *Ústava 1939*. Hlava dvanásta. Národnostné skupiny. § 93, bod 1.
8. „Právo národnostných skupín uvedené v ústave, platia natoľko, nakoľko také isté práva v skutočnosti požíva i slovenská menšina na území materského štátu príslušnej národnostnej skupiny” (*Ústava 1939*. Hlava dvanásta. Národnostné skupiny. § 95.).
9. Csupán emlékeztetőül Beneš rendeleteinek szigorúságát illetően: a 33/1945. sz. elnöki rendelet értelmében a németek és magyarok elvesztették állampolgárságukat; a 71/1945. sz. rendelet szerint kényszermunkára lehetett őket kirendelni; a 81/1945. sz. rendelet betiltotta a magyar klubokat, társadalmi, művelődési és sportegyesületeket; a 83/1945. sz. rendelet értelmében a magyarok elvesztették az állami intézményekben való alkalmazás jogát; a 91/1945. sz. rendelet befagyasztotta a magyarok bankbetéteit; a 62/1946. sz. rendelet alapján el kellett bocsátani a hivatalokból a magyar közjegyzőket stb.
10. A primordializmus gondolta, tehát hogy nemzetek mindig léteztek, még ha nem tudatosították is, más formában is nyilvánvalóan jelen volt a kilencvenes évek közéletében. Emlékezetes Milan S. Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov* című könyve, amelyben sok más történelmi tévedés mellett a szerző azt állítja, hogy Samo birodalma a szlovák államiség legkorábbi megnyilvánulása; ezt a könyvet az akkori oktatási miniszter Szlovákia összes általános iskolájába eljuttatta. Hozzá kell tenni azonban, hogy Ďurica állításaival az SZTA Történettudományi Intézetének két történésze, Ľubomír Lipták és Dušan Kováč nyilvánosan és határozottan szembeszállt (vö. Slovenskí historici o knihe M. S. Ďuricu: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Práca*, 19. apríla 1997).
11. Vö. Második fejezet. *Alapvető jogok és szabadságok*. Első szakasz. Általános rendelkezések 11., 12. és 13. cikk, továbbá Második szakasz. *Alapvető emberi jogok és szabadságok* 14. cikktől a 25. cikkig, valamint Harmadik szakasz. Politikai jogok a 26. cikktől a 32. cikkig.
12. Vö. Második fejezet. *Alapvető jogok és szabadságok*. Negyedik szakasz. A nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok jogai 34. cikk 3. pontja.

13. Vö. Zhovárame sa s historikom Dušanom Kováčom. *Sme*, 28. 10. 1998, 5. p.
14. Vö. „Neustále hľadanie odpovede na historické udalosti [...] napr. komunizmus na Slovensku je málo reflektované.” Sylvia Micháliková szavai a Fórum Kisebbségkutató Intézet által rendezett *Identitásproblémák a XXI. században* című nemzetközi konferencián (2005. február 24–25.) hangzottak el.

Felhasznált irodalom

- A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1995. november 15-i törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. *Szabad Újság*, 1995. december 20., 8. p.
- Az elnyomott kisebbségből legyen társnemzet. Magyarok Csehszlovákiában/Szlovákiában 1918–1992. Az Együttélés politikai memorandumja. *Hitel*, 1993. április, 68–82. p.
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es (1993) ajánlása az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* a kisebbségi jogokra vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyvével kapcsolatban. *Szabad Újság*, 1995. május 10. 4. p.
- Gyönyör József 1993. *Közel a jog asztalához*. Pozsony, Madách.
- Izsák Lajos 1997. A beneši dekrétumok és a csehszlovákiai magyarság tragédiája. *Irodalmi Szemle*, 11–12. sz. 117–121. p.
- Kis János 1996. Túl a nemzetállamon I. *Beszélő*, 1996. március, 28–38. p.
- Kis János 1996. Túl a nemzetállamon II. *Beszélő*, 1996. április, 24–35. p.
- Kusý, Miroslav 2000. Materinský jazyk. *Domino fórum*, 2000. szeptember 14–15. 18. p.
- Mészáros Lajos 2004. (Cseh)Szlovákia alkotmányos rendszere. In: Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004)*. I. kötet. Somorja-Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 125–140. p.
- Mozaik 2001 2002*. Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László–Nemeskéri István (szerk.): *Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Popély Gyula 1995. *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram.
- Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*. Ročník 1945 a 1946.
- Szarka László 1995. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram.
- Ústava Slovenskej republiky*. 1939. Bratislava, Štátne nakladateľstvo.
- Vadkerty Katalin 1993. *A reszlovakizáció*. Pozsony, Kalligram.
- Vadkerty Katalin 1996. *A szlovákiai magyarok csehországi kényszermunkája 1945–1948 között*. Pozsony, Kalligram.